

Açık ve Anlaşılır Bir Kur'an Çevirisinin Temel İlkeleri

Süleyman KOÇAK*

Özet

Tercüme bir sanattır ve çok zor, ciddi bir iştir. Tercüme konusundaki sorunlar, Kur'an metninin zorluklarından ve ciddiyetten öte çok büyük bir sorumluluk gerektiren kutsal bir çaba ve çok üstün mehiyetler ve çok farklı donanımlar gerektiren bir görevdir. Aksi halde Kur'an'ı tahrif etme ve muradı ilahiyi tersyüz etme gibi vahim bir sonucu doğuracağı muhakkaktır. Bu görevin en iyi şekilde yerine getirilebilmesi ise daha çok bir yöntem sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Biz bu makalemizde daha açık ve anlaşılır bir Kur'an tercümesinin temel ilkelerinden bahsederek iyi bir yöntem konusunda ipuçları vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, tercüme, sanat, metin, yöntem

Abstract

The translation is an art and it is very easy and serious profession. As for text of Quran is subject of translation, that is holy effort which obligate a very big responsibility and duty which obligate the most superiority and very different accomplishments. Otherwise, the bad conclusion is reality just like distortion of Qur'an and changing of God's wish. That mission which is accomplished well, is a problem that we come face to face. We'll make effort to give clues of methods for translations of Qur'an the most clearly and understandable.

Key Words: Quran, translation, art, text, method

GİRİŞ

Başkalarıyla anlaşma, sadece insanın sahip olduğu bir özellik olmamakla beraber, farklı dillerle konuşma kabiliyeti yalnızca insana mahsustur. Dünya, biyolojik bakımdan eşine rastlanamayan bir gerçekle karşı karşıyadır. Aynı türe mensup bir takım fertler diğer bir takım fertlerin sözlerini ve meramlarını anlayamamaktadırlar. Birbirleriyle ne zaman anlaşmak isteseler karşılıklarına hep dil engeli

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Öğr. Görevlisi. (kocak@cumhuriyet.edu.tr)

çıkmaktadır. Bu engeli aşmanın tek yolu ise tercümedir. Tercüme de bir düşüncenin türlü lafzî ifadeleri ardındaki düşünce eşitliği sayesinde mümkün olur. Hiç şüphesiz ki bu eşitlik bütün milletleri teşkil eden insanların aynı türe mensup olmalarından kaynaklanan bir durumdur¹. Bir tek nefisten yaratılmış olmalarına rağmen insan türünün farklı dillere sahip olması, Kur'an'ın ifadesiyle, Yüce yaratıcının varlığını ve gücünü gösteren delillerden biri olarak değerlendirilmiş² ve onlardan bu farklılıklara rağmen tanış ve biliş olmaları³ istenmiştir.

Her topluma kendi dilinde mesajlar ve kendi dilini konuşan elçiler gönderildiğini⁴ vurgulayan Kur'an, kendi dilinin apaçık ve anlaşılır bir Arapça⁵ olduğunu belirtmesinin yanında, tüm insan türünü muhatap aldığı⁶ da belirterek, son ilahî mesajın taraftarlarına çok önemli bir sorumluluk da getirmiştir. Dolayısıyla Arapça bilmeyen muhatapların ilahî mesajı anlamalarına imkân verebilmek için onu, Arapça dışındaki dillere tercüme etmek zorunlu hale gelmiştir⁷. Kur'an'ın başka bir dile tercüme edilmesinin gerekliliği, O'nu anlamının dinde gerekliliğiyle eş değerde kabul edildiğindedir⁸ ki bu amaca yönelik çabalar ta ilk dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in, ashabını yabancı dil öğrenmeye teşvik ettiğini ve vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit'e İbranice ve Süryanice öğrenmesini emrettiğini biliyoruz. Ayrıca ilk dönem Müslümanlarının değişik vesilelerle yaptıkları yolculuk ve göçler ve bu esnarlarda karşılaşılan insanlara bazı Kur'an ayetlerinin ulaştırılması Hz. Peygamber'in içerisini ayetlerle süslediği bazı yabancı dillere çevrilen davet mektupları ve hicrî 127 yılında Kur'an'ın Berberice'ye çevrilmesi bu amaca yönelik çabaların İslam'ın ilk devrelerine kadar uzandığını göstermektedir⁹.

¹ Savory, Theodore, Tercüme Sanatı (çev: Hamit Dereli), İst., 1994, s. 7-8.

² Rum, 31/22.

³ Hucurât, 49/13.

⁴ İbrahim, 14/4.

⁵ Nahl, 16/103.

⁶ Sebe, 34/28; İslamın evrenselliği için bkz: Râgıb, el-İsfahânî, el-Müfredât fi Garibi'l Kur'an, İst., 1986, s. 515; Esed, Muhammed, Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir, (çev: Alarslan Açıkgenç-Hayri Kirbaşoğlu), Ank., 1990, II, 664.

⁷ Kur'an'ın tercümesini zorunlu kılan sebepler için bkz. Durmuş, Zülfikar, Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri, -"Aziz Kur'an" ve "İnsanlığa Son Çağrı" Örneği-, İst., 2007, s. 65-77.

⁸ Işıcık, Yusuf, "Kur'an-ı Kerim'in Tercüme Edilmesi ve Ayetlerinin Sihhatli Anlaşılması Konusu Üzerine Bazı Mülâhazalar", İslami Araştırmalar, XIV (2001), Sayı 1, s. 1

⁹ Hamidullah, Muhammed, Kur'an-ı Kerim Tarihi (çev: Sâlih Tuğ), İst., 1993, s. 101-102; Akdemir, Salih, Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri, Ank., 1989, s. 32; Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, Ank., 1985, s. 221; Özsoy, Ömer, "Çeviri

Tercüme/çeviri farklı kültürler ve medeniyetler içinde yoğrulmuş farklı diller arasında bir köprü kurmaktır. Bu anlamda bütün milletlerin ortak dili yani dillerin dili ve önemli bir iletişim ve uzlaşma aracıdır¹⁰. Farklı dillere sahip olan insanoğlunun birbiriyle tanışıp bilişmesinde, birbirlerine yardımcı olmalarında ve karşılıklı değer transfer etmelerinde, çevirinin büyük bir rolü olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Tercüme, her şeyden önce ilim ve irfan alışverişinde çok önemli yeri olan bir sanattır. Bu yolla bilgi, insanlığın ortak değeri olmuş ve evrensel bir kimlik kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle tercüme insan olmanın getirdiği ortak noktalar yardımıyla paylaşmanın zevkini tatmaktır. Çeviri, fikir ve sözleri aktarma olayıdır ve düşünsel, kültürel ve bilimsel bir operasyondur. Fikir, söz ve konuşmalar ise duygu ve düşünceleri dış dünyaya yansıtan ifadelerdir. Bunları bütünüyle yansıtmak zor olduğu gibi, başka bir dile aktarmak çok daha zor bir iştir. Onun için tercüme olayı, çok yönlü bir sanattır ve tercüme konusunda değişik dillerde verilen eserlerin birçoğu da bu yüzden "tercüme sanatı" ismini taşımaktadır. Çevirinin amacı, ayrı dillerde anlatılmak istenen çeşitli duygu ve düşünceler arasında tam bir akort sağlamaktır. Özellikle çok değerli kültür mirasları olan içten seslenişlerin, ruh ve gönül haykırırlarının, ıstırap ve acıların, heyecan, sevinç ve coşkuların tercümesi, orijinal özellik ve güzellikleriyle bir başka dile çevrilmesi o kadar kolay değildir.

Bazen olağanüstü bir akıcılık, güzellik ve ahenkle yapılmış gibi görünen kimi tercümelerin bile -ineden inceye bir karşılaştırma ve kritiğe tabi tutulduğunda- çok azının başarılı olduğu görülecektir. Bu nedenle çeviride yalın olarak amaç birliğini korumak yeterli değildir. Özellikle şiirlerin, ya da edebî, felsefî ve bilimsel içerikli, ağır ve bir o kadar da kapalı anlatımların tercümelerini, söz ya da anlam kaybına uğratmadan yapmak hemen hemen mümkün değildir. Zira tercümede metne aşırı sadakat ile güzellik ters orantılıdır. Biri arttıkça diğeri azalır. Bütün bunlardan dolayı yaklaşıklık yöntemiyle yapılan tercümede her şeye rağmen gözetilmesi ve korunması gereken gerçek amaç, süzgecin alt ve üstündeki eşitliği her bakımdan ve daima en yüksek düzeyde korumaya çalışmak olmalıdır¹¹.

Tercüme, sanatların en zoru ve en asilidir. Çünkü bu sanat, problemleri en zor ve en karmaşık bir sanattır ve mütercim de insanla insan hatta Allah'la insan arasındaki engelleri saydamlaştır-

Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu", II. Kur'an Sempozyumu, Ank., 1996, s. 253-254.

¹⁰ Bkz: Cary, Edmond, Çeviri Nasıl Yapılmalı, (çev: Mete Çamdereli), İst., 1996, s. 13-14.

¹¹ Savory, Tercüme Sanatı, s. 7, 14; Aydın, Ferit, Tercüme Sanatının Gerçekleri, İst., ty., s. 130-133.

maya çalışan bir tanıstırıcı ve müstesna bir elçidir. Ne var ki mütercimler, bu farklı dil engellerini ancak yarı saydam hale getirmeyi başarabilmişlerdir. Bu işten anlayan her kişi bilir ki, her tercüme yarı saydam bir camdan süzölmüş bir ışık huzmesinden ibarettir. Her mütercim, asıl kaynaktaki ışıktan bize yalnızca biraz bulanık, kırık, belli belirsiz ışıklar getirebilmiştir. Hiçbir mütercim de bu engelleri tam saydam hale getirmeyi yahut tamamen kaldırmayı maalesef başaramamıştır. Ya bir mercek olmuş ya bir buzlu cam. Yani asıl metindeki mana, ses, musiki, ritim ve ahenk ışıkları, asıl kaynaktan çıkıp farklı mütercimlerin farklı kırılma indislerine sahip zihin ve hayal dünyalarından süzölerek geçerken farklı kırılmalar meydana getirmiştir. Bu yüzden tercümelelerde en fazla ses, musiki ve estetik sonrada anlam kaybı gözlenir olmuştur¹².

Özetle tercüme sanatı basit, sıradan bir iş değil oldukça karmaşık, zor, ciddi ve kendine özgü teknikleri, yöntemleri, ilkeleri, sorunları ve güçlükleri olan bir bilimin (Çeviribilim) adıdır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için tercümenin tanımı ve çeşitlerine açıklık getirelim.

A. TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

En yalın şekliyle "kendine ait usulleri, ilke ve meseleleri olan, lisanla/ dille alakalı bir tahlil, bir analiz muamelesidir¹³" biçiminde tanımlayabileceğimiz tercümenin bir diğer tanımı şöyledir: Tercüme (çeviri, translation), bir dilde (kaynak/özgün dil) düzenlenmiş bildirileri anlam ve üslup (biçem) bakımından eşdeğerlik sağlayarak bir başka dile (amaç/erek dil) aktarma işlemi; bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürün anlamlarına gelmektedir¹⁴.

Başka bir ifadeyle çeviri, bir sözün üslup, mana ve mesaj gibi bütün özelliklerini, mümkün olabildiğince benzer bir şekilde başka bir dile aktarmaktır. Bu özellikleri aktarırken tam bir benzerlik sağlamak neredeyse imkânsızdır. Çünkü insanlar farklı ırk, farklı kültür ve farklı hayat felsefelerine sahiptirler. Bu farklılıklar insanların, eşya ve hadiselerle değişik anlamlar ve yorumlar getirmesine sebep olmaktadır. Kelimeler ve onların zihinde uyandırdıkları "kavramlar", her kültürde ayrı bir yere sahiptir. Zengin bir kültür birikimi olan ırkların kullandığı kelimelerin arkasında muazzam bir tarih yatar. Hemen hemen her bir kelime, tarihî seyri içerisinde farklı anlamlar kazanır, incelikler. Bu farklılıkların, bu inceliklerin, birbirine çok benzeyen kültürlerde bile değişik hayat görüşleri bulunduğu göz önün-

¹² Gürbüz, Faruk, Tercüme Problemleri ve Mealler, İst., 2004, s. 16.

¹³ Cary, Çeviri Nasıl Yapılmalı, s. 13.

¹⁴ Vardar, Berke, Açıklamalı Dilbilim Terimler Sözlüğü, İst, 1998, s. 63; bkz. Zerkâni, Muhammed Abdullah, Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut, 1988, II, 120-121.

de tutulursa, başka bir dile aktarılıp birebir aynı tesirleri gerçekleştirmesi beklenemez. "Bütün mütercimler haindir" sözünü, tercümede yüzde yüz sadakatin gerekliliğini ifade etmek üzere söylenmiş olarak değil, bunun imkânsızlığını ifade etmek ve bu işin doğasını anlatma sadedinde söylenmiş bir söz olarak almak daha doğru olur.

Yukarıdaki tarifte de görüldüğü üzere kimi tanımlarda yer alan "eşdeğerlik sağlayarak" ifadesini, mükemmel bir çeviriyi tespit sadedinde getirilmiş kayıt olarak değerlendirmek gerekir. Zira insanlar farklı milliyet, kültür, tarih ve hayat felsefelerine sahiptirler. Bu farklılıklar ise insanların eşya ve olaylara değişik yorumlar getirmesine sebep olmaktadır. Sözcükler ve onların uyandırdıkları "anlam silüetleri" diyebileceğimiz "kavramlar", her kültürde farklılık arz etmektedir¹⁵.

Tercümenin bir diğer özelliği de her durum için geçerli olan tek bir şeklinin ve tek bir kuralının olmamasıdır. Farklı türdeki metinler için geliştirilmiş farklı tercüme çeşitleri, yöntemleri vardır. Mütercimin, yazılı, sözlü, bilimsel, felsefi, edebî, dinî ve benzeri her türün kendine has tercüme yöntemlerini bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerekir¹⁶. Örneğin bilimsel ve felsefi eserler tercüme edildiğinde anlamın aslına sadık bir biçimde aktarılmasına dikkat edilmesi gerekirken, edebî bir eser tercüme edilirken anlamın yanında üslup ve söyleyiş özelliklerinin de doğru yansıtılmasına özen gösterilmelidir¹⁷.

Modern çeviribilim terminolojisinde tercüme, bir dildeki belli bir parçada bulunan anlamın, başka bir dildeki belli bir metinde yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girilen lisanla/dille alakalı bir aktarma işlemidir¹⁸. Bu, genel olarak dolaylı/anlamı anlamına ve dolaysız/kelimesi kelimesine olmak üzere iki tercüme tekniği ile yedi farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Mütercimin, karşılaştığı güçlüğü göre birini tercih edeceği bu iki tekniği ve yedi işlemi şöyle sıralayabiliriz;

A. Dolaysız tercüme işlemleri:

1. Aktarma
2. Öyküntü

¹⁵ Bkz: Alan, Yusuf, Lisan ve İnsan, İzmir, 1994, s. 127; Akdemir, Kur'an Tercüme-leri, s. 136; Uzun, Tacettin, Tercüme Sanatı ve Arapçadan Türkçeye Nasıl Tercüme Yapılır, Konya, 1995, s. 14.

¹⁶ Göktürk, Akşit, Çeviri: Dillerin Dili, İst., 2000, s. 17.

¹⁷ Yücel, Tahsin, "Çeviride Anlatı Dili", Türk Dili, Temmuz 1978, Cilt: 38, Sayı: 322, s. 77.

¹⁸ Başkan, Özcan, "Dilde Çeviri İşlemi", Türk Dili, Temmuz 1978, Cilt: 38, Sayı: 322, s. 27.

3. Sözcüğü sözcüğüne çeviri

B. Dolaylı tercüme işlemleri:

1. Biçim değiştirme ya da sözcük türü değiştirme
2. Bakış açısı değiştirme
3. Eş değerlik
4. Uyarılama¹⁹.

Tercüme faaliyeti, tarihi boyunca birçok amaç ve ilkeye bağlı olarak yürütülmüştür. Tercümelerin çeşitlenmesine de bu amaç ve ilkeler sebep olmuştur. Kimi mütercimler tercümeyi bir dilsel aktarım olarak görmüş, anlamayı okura bırakmış, okura açıklama yapma ve asıl metni anlamsal bir analize tabi tutma gibi bir amaç gütmemişlerdir. Bu prensibin uygulanması sonucunda kelimesi kelimesine bir tercüme anlayışı doğmuştur. Kimi mütercimler de tercümeyi bir anlamsal aktarım olarak görmüş ve aslında kapalı gözükten noktaları açıklama yoluna gitmişlerdir. Bu durumda da ortaya anlamı anlamına bir tercüme çeşidi çıkmıştır.

Anlamca tevil, tefsir, meal gibi kelimelerle yakından alakalı olan ve kullanım ilişkileri gösteren tercüme faaliyeti, geleneksel tefsir disiplinleri içerisinde temelde iki teknikle sınırlandırılmıştır. Genel olarak modern çeviribilim tekniklerinin tamamını içine alan bu tekniklerin birincisi, bir sözü, manasını açıklamaksızın, bir dilden diğerine aktarmaktır. Bu, aynı manada iki kelimedenden birini diğerinin yerine koymaktır. İkincisi ise bir sözü başka bir dile tefsir edip açıklamaktır ki, mealleri incelediğimizde genelde bu türden bir tercüme tekniğiyle karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Tefsirleri de bu grupta değerlendirebiliriz. Kur'an çeviri terminolojisiyle adlandırılacak olursak birincisini harfî, ikincisini de tefsirî tercüme olarak niteleyebiliriz²⁰. Şimdi de bunları biraz açmaya çalışalım.

1) Harfî (Lafzî, Literal, Müsâvî, Motamot, Otomistik, Mekanik, Kelimesi Kelimesine, Sözcüğü Sözcüğüne, Tamı tamına, Metne Sadık) Tercüme

Bir dildeki ifadelerin başka bir dildeki en yakın karşılıklarını, olabildiği ölçüde kelimesi kelimesine aktarmaktır²¹. Bu tür tercüme, adından da anlaşılacağı üzere, orijinal cümleyi oluşturan her sözcüğün çevrileceği dildeki en yakın karşılığı ile değiştirilerek yapılan eşanlamlılardan birinin diğerinin yerine koymayı andıran bir çeviridir ve nazım (üslûp, stil, biçem, anlatım biçimi) ve tertip (sözcükle-

¹⁹ Çeviri kuramları açısından tercüme teknikleri konusunda geniş bilgi için bkz: Rifat, Mehmet, Gösterge Eleştirisi, İst., 1999, s. 53-63.

²⁰ Gürbüz, Tercüme Problemleri ve Mealler, s. 16.

²¹ Zerkânî, Menâhil, II, 121; Uzun, Tercüme Sanatı, s. 26.

rin cümle içindeki sıralanmaları, sözdizimi, sentaks)inde aslına benzemesi temeline dayanmaktadır. Böylece sözün, hem lafzına ve hem de anlamına birlikte bağlı kalınarak, bir dilden ötekine en kısa yoldan aktarılması sağlanmış olur²². Modern çeviribilim terminolojisinde doğrudan tercüme tekniklerinden olan bu tercüme, sadece somut anlamlar, kısa ve sembolik bilgiler veren sözcükler, kısa cümleler için söz konusu olabilir. Bazen hedef dilin özelliklerinden dolayı, bir sözcüğü, birkaç sözcükle tercüme zorunluluğu olabilir. Tercümesi yapılan sözcüğün, yerine göre birden fazla değişik anlamının olması sebebiyle, yanlış anlamaları önlemek ve kastedilen anlamı belirtmek için ilave açıklamalar gerekebilir. Bu durumda da tercümenin harfi olmaktan çıkıp tefsiri tercümeğe dönüştüğünü söyleyenler vardır²³. Harfî, metne sadık çeviriler, kaynak dile bağlı olduğu ve kaynak dili öne çıkardığı için kaynak dilin amaç dile egemen olmasına neden olurlar. Unutmamak gerekir ki, metne sadakat arttıkça tercümenin güzelliği azalır, akıcılık ve anlaşılabilirlik problemi daha net bir şekilde yaşanır.

Bütün dillerde çok az bir alan için geçerli olabilecek bu yöntem, Kur'an'ın çok cüzî bir kısmı için kullanılabilir, geri kalan kısmı için ise hemen hemen hiç başvurulamayacak bir tekniktir. Zira bu tercüme, hiçbir aman asıl maksadı ifade etmeyeceği ve orijinalinin yerini tutmayacağı ve de onun mucize yönünü zayıf edeceği, kısacası nazım ve manasını bozacağı için başarılı bir tercüme olmayacağı ortadadır²⁴.

2) Tefsiri (Mefhûmî, Yorumsal, Serbest, Manevî, Mealen, Anlamı Anlamına, Kavramsal, Dinamik, İdiomatik) Tercüme

Sözün özgün metindeki ruhunun ve mesajının bir takım tasarruflarla başka bir dile aktarılmasıdır²⁵. Harfî tercümede olduğu gibi bir sınırlama ve sıkıntı bunda yaşanmaz. Bu metodun taşıdığı esneklik, tercümenin "okuyucuda, orijinal metindeki gibi benzer bir etki bırakma" gayesini bir derece gerçekleştirebilir²⁶. Bu yöntemde hedef, söz konusu olan anlatımın amaçladığı mesajı öteki dile eksiksiz, artıksız ve her bakımdan uygun bir biçimde yansıtmaktır.

²² Zerkânî, Menâhil, II, 121; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 217; Mennâu'l-Kattân, Mebâhis fî Ulûmî'l-Kur'an, Beyrut, 1987, s. 313; Turgut, Ali, Tefsir Usûlü ve Kaynakları, İst., 1991, s. 222; Uzun, Tercüme Sanatı, s. 26; Göktürk, Çeviri: Dillerin Dili, s. 17.

²³ Zerkânî, Menâhil, II, 154.

²⁴ Eroğlu, Ali, Tarihte Tefsir Hareketleri ve Tefsir Anlayışları, Erzurum, 2002, s. 7-8.

²⁵ Zerkânî, Menâhil, II, 122 Aydın, Tercüme Sanatının Gerçekleri, s. 124-139; Alan, Lisan ve İnsan, s. 128; Uzun, Tercüme Sanatı, s. 27.

²⁶ Zerkânî, Menâhil, II, 122; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 217; Turgut, Tefsir Usûlü ve Kaynakları, s. 222; Alan, Lisan ve İnsan, s. 128; Uzun, Tercüme Sanatı, s. 27.

Tefsiri tercümenin bu hedefine bakılarak onda sözcük seçimi ve anlatım biçimi (üslup) için herhangi bir ölçünün söz konusu olmadığı zannedilebilir ki durum hiç de öyle değildir. Harfî tercümede olduğu gibi bunda da sözcüklerin, deyim ve terimlerin seçimi, cümle kuruluşu ve anlatım biçimi son derece önemlidir. Hatta tefsiri tercüme, harfî tercümeyle de kapsayacak bir niceliğe sahiptir. Sadece bu yöntemde mütercim için ağır şartlar, sürekli bir sınırlama ve tutuculuk söz konusu değildir²⁷. Tefsiri çeviriler daha çok amaç dile önem verdiklerinden, harfî çevirilerin aksine amaç dilin kaynak dile egemen olması sonucunu doğurur. Dilbilimciler başta olmak üzere birçok kimse, çeviri olayının genel olarak kaynak dili anlama olayı olmaktan çok bir yorumsama/tefsir olayı olduğu görüşündedirler²⁸.

Kur'an için tefsiri tercüme, tanımdan da anlaşılacağı üzere, Kur'an'ın başka dildeki bir çeşit tefsiridir, onun aynısı değil başka bir dildeki yorumudur²⁹. Tefsiri denmesinin nedeni ise metnin anlam ve maksatlarını tefsir gibi en güzel şekilde aktarmasıdır. Ancak tefsir, tercümeden farklı olarak kelime analizi yapar, tercümede ise kelime analizi yoktur³⁰. Bu yöntem, Kur'an'ın çok büyük bir kısmı için uygulanması gereken bir tercüme şeklidir.

Çeviri, birincisi özgün metnin mana ve maksadını en iyi şekilde tespit ve anlama; ikincisi ise ulaşılan mana ve maksadı amaç dile transfer etme, aktarma ve başka bir dilde farklı bir kalıpta yeniden kurma gibi iki temel çabanın adıdır. Tercüme problemlerini de bu iki konuda yaşanan problemlere indirgemek mümkündür. Mütercim iki kültür arasında gidip gelen, iki dünya arasında köprü kurmaya çalışan özel insandır. Kur'an çevirisi gibi bir çaba içerisine girdiğinde ise aşkın/müteâl olanla aşkın olmayan arasında elçilik yapmaya benzer kutsal bir görev üstlenmiş demektir. Dolayısıyla herkeste olmayan birçok donanıma sahip olması kaçınılmazdır. Anlaşılır ve açık dolayısıyla başarılı bir Kur'an çevirisi sadedinde söylenen her şey, sonuçta onun bu iki temel görevi hangi donanımla en iyi bir şekilde nasıl yerine getireceğinin ilkeleri niteliğindedir ve bu ilkeler, sağlıklı bir tercüme yönteminin ön koşullarıdır.

B. ANLAŞILIR VE AÇIK BİR KUR'AN ÇEVİRİSİNİN TEMEL İLKELERİ

Kur'an, beyan/anlatım olarak mucize olmasından dolayıdır ki insanların hem kulağına hem gönlüne hem de aklına hitap edebil-

²⁷ Zehebî, Muhammed Hüseyin, et-Tefsir ve'l-Müfessirün, Beyrut, ty., I, 27-29; Aydın, Tercüme Sanatının Gerçekleri, s. 124-139.

²⁸ Akdemir, "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", İslamiyat V (Ocak-Mart 2002), Sayı: 1, s. 149.

²⁹ Zerkânî, Menâhil, II, 146.

³⁰ Zerkânî, Menâhil, II, 121, 124-125; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 219.

miştir. Kur'an'ın bu mucizevi özelliğinin başka bir dile aynen yansıtılması teknik olarak çok mümkün görünmese de onun tercümesi diyebileceğimiz metinlerin hiç olmazsa benzer bir özelliğe sahip olması gerekir. Çünkü bu özellik aynı zamanda onun kaynağının ilahi ve içeriğinin hakikat olduğunun belgesidir. Aracısız okurlar için Kur'an'ın lehinde olan böylesine önemli bir belgeyi, mütercimlerin, Kur'an'la başka bir dil aracılığıyla muhatap olan okurlar için tersine çevirmemeye özen göstermeleri gerekir.

Kur'an gibi, beşer dilinin en mükemmellerinden birinin ilahî kalıba dökülmüş şekli olan bir metnin, kendi dili dışındaki herhangi bir dile aktarılmasında karşılaşılabilen problemler, Kur'an'ın kendisinden kaynaklanan problemler değil; aslında herhangi bir metnin bir başka dile aktarılmasında karşılaşılan problemlerdir. Ama bu Kur'an tercümelelerinde daha fazla hissedilmektedir. Çünkü Kur'an, tercümeğe sığmayacak kadar engin ve zengin bir dil, üslup, mana ve muhteva içermektedir. Aktarılan dilin Arapça gibi, çok kapsamlı, farklı bir dil olması, yine aktarılan metnin Kur'an gibi kendine özgü üslubu olan dinî bir metin olması, tercümede karşılaşılabilecek problemleri artırmaktadır³¹. Bu durum, Kur'an'ın anlaşılmasında bir kitap olduğunu değil, onun tercümesinin çok büyük sorumluluk, emek ve ciddiyet gerektiren bir uğraş olduğu anlamına gelmektedir. Zira Kur'an, anlaşılacak ve uygulanacak, hayata geçirilmek, gönüllere ve ruhlara nüfuz ettirilmek için indirilmiş ve bunun için de oldukça kolaylaştırılmış bir kitaptır. Hatta Kur'an'da manası bulunmayacak hiçbir kelime de yoktur. Fakat manası pek derin kelimeler bulunduğu gibi, bir kelime etrafında birçok mananın toplandığı ve bazı ifadelerde -hepside sahih olmak üzere- çeşitli ihtimallerin bulunduğu da çoktur; bunlar tefsir ve teville muhtaçtır ki mütercimin işini zorlaştıran noktalardan birisi de budur. Bazılarını doğrudan doğruya tercüme etmek mümkün olsa bile, hepsini bütün anlamlarıyla tercümeğe sığdırmak mümkün olmaz. Bunları aynen almak veya edebî manası feda edilerek tevil ve tefsir tarzında ifade etmek gerekir. Kur'an'ı anlamada yalnız başına dil bilmek de kâfi gelmez. Onun anlaşılması bazen rivayet bilgisine ve bazen de hadiselerin inkişafına bağlıdır. Onun için bazen karşılaştığınız bir hadise karşısında Kur'an'ın ayetlerinden o vakte kadar hissetmediğiniz bir mana anlarsınız. O anda ayet, o hadise için nazil olmuş sanırsınız ve sanki bu ayetin nüzul sebebi sizmişsiniz, karşılaştığınız o olay, size Allah'ın kelamıyla izah ediliyor fikrine kapılırsınız. Kur'an her okuyucuyla çok özel iletişime de girebilir. Rabbi ile kul arasında diğer kulların bilmediği birtakım bağlar da kurabilir. Hulasa Kur'an'dan bir şey değil çok şey anlaşılır. Birbiriyle çelişmeyen, uyum halinde

³¹ Bkz: Cündioğlu, Kur'an Çevirilerinin Dünyası, Kitabevi, İst., 1999, s. 17-51.

olan çok şey... Ağaç, yıldız, su ve çiçekler nasıl yalnızca görüldüklerinden ibaret değilse ve onların gafil ve sıradan bir kimseye verdikleri mesaj ile tefekkür ve his erbabına, bir şaire verdikleri mana ve mesajlar farklı ve çok yönlü ise Kur'an ayetleri ve kelimeleri de öyledir ve çok anlamlar içerirler³². Yani Kur'an'ın Arapça olması onun Arapça bilmeyenlerce anlaşılmasının önünde bir engel değil ve belki Arapçanın ilahî mesajı kaldırabilecek özellikleri sebebiyle onun gereği gibi anlaşılmasına bir katkıdır.

Bir dilden bir dile tercüme yapılırken, kelamın bütün mana ve maksatlarına itina gösterilmesi icap eder. Zira tercüme, bir kelamın manasını diğer bir dilde denk bir tabir ile aynen ifade etmektir. Tercümenin aslın manasına tamamen uygun olabilmesi için sarahatte, delalette, hüsnü edada, üslûbu beyanda, hâsılı ilimde ve sanatta aslındaki ifadeye eşit olmayı gerektirir. Yoksa tam bir tercüme değil, eksik bir anlatış olmuş olur. Hâlbuki farklı, diller arasında ortak noktalar ne kadar çok olursa olsun, her birini diğerinden ayıran birçok özellikler de vardır. Onun için fazla dilsel özelliği olmayıp, sırf akıl ve mantığa hitap eden kuru ve teknik eserlerin, bilimsel kabiliyeti gelişmiş olan dillere hakkıyla tercümesinin mümkün olması konusunda ihtilaf yoktur. Ancak akla, kalbe, zevk ve hissiyata hitap eden, dil açısından edebî kıymeti ve sanat zevki olan canlı ve sanatsal eserlerin tercümesinde başarılı olduğu nadirdir³³.

Konu anlaşılabilir, zevk alınabilir iyi bir Kur'an tercümesi yapmak olunca, olay çok daha fazla ciddiyet arz etmekte, dolayısıyla başlı başına bir sanat olan tefsir ve tevil (yorum) yanında tercüme gibi ikinci bir zor sanat gündeme gelmekte ve bunun da mümkün olan en mükemmel seviyede gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yani bu işe kalkışan kimse iyi bir müfessirin ve mütercimmin tüm özelliklerine sahip olmalı ve iyi bir tefsir ve tercüme için dikkat edilmesi gereken hususları özenle yerine getirmelidir. Bu hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tercüme, bir metnin manasının başka bir dile aktarılması anlamında dilbilimsel bir çaba olsa da özü itibarıyla daha çok yorumbilimsel bir faaliyettir³⁴. Anlama ve yorumlama/tefsir faaliyeti olan tercümede esas olan, hitaptaki mana ve maksadı, başka bir ifadeyle ayetlerde hem ne denildiğini hem de ne denilmek istendiğini ortaya koymaktır³⁵. Dolayısıyla tercüme, sadece şahsi görüşe

³² Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İst., 1971, I, 14.

³³ Bkz: Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, I, 9-10; Zerkani, Menâhil, II, 154; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 216.

³⁴ Özsoy, "Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu", s. 257, 267.

³⁵ Durmuş, Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri, s. 183.

dayanılarak değil tefsir ölçülerine dikkat edilerek yapılmalıdır³⁶. Tefsir külliyyatının verilerine, Arap dili ve edebiyatı kurallarına, dinin temel prensiplerine ve Kur'an'ın gönderiliş gayesine uygun olmalıdır. Genel olarak tefsirlerin, Kur'an'ın anlaşılmasında büyük katkıları vardır. Özellikle ondaki mutlak, mukayyed, âmm, hâs, mücmel, müşkil, müphem, müteşabih, mecaz, kinaye, istiare vb. ifadelerin tespitinde ve örneğin ayetlerde var olan bazı sınırlandırmaların ve sanatlı ifadelerin, tercüme sırasında mutlak ve yalın ifadelere dönüşmemesinde son derece önemlidir. Bu bakımdan mütercim, tercüme sırasında tefsirlerden maksimum düzeyde yararlanmasını bilmelidir. Aksi halde büyük hatalara düşmesi kaçınılmaz olur. Özellikle Kur'an'ın irap ve beyanına, edebi sanatlarına ve üslubuna önem veren tefsirler, ayetlerin doğru anlaşılmasında büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Bunu yaparken de mütercimlerin, ellerindeki malzemeleri değerlendirme konusunda iyiyi kötüden, zayıfı güçlüden ayırt eden bir yöntem kullanmaya özen göstermeleri gerekmektedir.

2. Kur'an'ın indiği dönemin ve onun ilk hitap çevresinin dilsel, sosyal, tarihi ve kültürel yapısını, ez cümle onun iç ve dış bağlamını tespit sadedinde yardımcı olacak, Siyer, Hadis, Kur'an Tarihi, Kur'an ilimleri, Tefsir Tarihi, Arap kültürü ve tarihi, Arap kültürünün etkilendiği komşu kültürler ve tarihleri, Arap diliyle aynı dil ailesinden olan akraba diller, semavî dinler ve dilleri (din dili) gibi konularda yeterli alt yapıya sahip olunmalıdır. Her ayetin belli bir iniş sebebi olmadığı için tercüme ve tefsir yapılırken nüzul döneminin kültürel dokusunun bilinmesi zorunludur. Bu da dilsel bağlamı tespit edildikten sonra Kur'an'ın her cümlesinin tarihsel ve kültürel bağlamına götürülerek tercüme edilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle onu tarihsel bağlamından koparıp salt metin olarak doğru anlamının ve tercüme etmenin imkânı yoktur. Her ne kadar lafızlar metinle kayıtlı olsa da bu metnin bağlamları ve gerçek anlamları nüzul ortamında saklıdır. Buna göre nesnel anlamın ortaya çıkarılabilmesi için metnin, ilk defa vahyedildiği tabii bağlamına taşınması ve kendi tarihsel koşulları içerisinde yorumlanıp tercüme edilmesi gerekmektedir. Bu yapılırken de her pasajın tarihsel bağlamı, muhtemel anlamlar arasından neden çeviride verilen anlamın seçildiği, aynı kökten türeyen sözcüklerin anlam bağları, aynı sözcüğün tarihsel seyri ve kelimelerin kazandıkları anlam derinlikleri gibi bilgiler, notlar kısmında kısaca aktarılmaya çalışılmalıdır³⁷.

³⁶ Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirün, I, 29-30; Eroğlu, Tarihte Tefsir Hareketleri ve Tefsir Anlayışları, s. 7-8.

³⁷ Özsoy, "Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu", s. 265-266.

3. Kur'an incelendiğinde onun çok yönlü konular ihtiva ettiği, bu konuların da çoğu zaman ancak uzmanlarınca anlaşılacak mahiyet taşıdığı, her ayet, sure ve kıssada bir başka konunun ağırlık kazandığı görülür. Kuran'ın bu özelliği mütercimde yeni donanımlar ister. Bunun için de mütercimin, iyi bir anlayış, dirayetli bir kavrayış ve çeşitli alanlarda uzmanlık, mükemmel bir akıl, hür düşünme yeteneği, insanlık tarihine vukûfiyet, Kur'an'ı derinliğine okuyabilme ve düşünebilme gibi kabiliyet ve meziyetlere sahip olması gerekir. Ayrıca Kur'an'ın bahsettiği inanç, ibadet, ahlak, tarih, yaratılış, evren gibi çeşitli konular hakkında yeterli malumata sahip olmalıdır. Kur'an, her şeyden önce bir kurtuluş projesi olmakla beraber hukuk, sosyoloji, psikoloji, edebiyat, dinler tarihi, modern ilimler ve benzeri alanlara giren konuları da içerir. Ancak unutmamak gerekir ki, modern ilmin kimi verileri hala teori düzeyindedir. Kesinlik kazanmış olsa bile Kur'an'ı anlamada onun bir mücmelini, müşkilini aydınlatmada faydalı olabilir ancak onu anlamada esas olamaz. Birincisi, beşer aklının bulguları iken, ikincisi Yüce Yaratıcının haberi bildirisidir³⁸.

Daha çekici ve etkileyici olması için bu alanlarla ilgili ayetlerin tercümelerini, orijinal anlamlarını da koruyarak yine bu alanların kendi dili ve terimleriyle -okurlar tarafından bilinmek kaydıyla- güncelleştirerek yapmak daha doğru olacaktır. Ancak ilk muhataplarının aşına olmadıkları birtakım bilgileri ve tarihin belli bir döneminde ortaya çıkan kelime ve terimleri Kur'an'a mal etmemeye dikkat edilmelidir³⁹. Unutulmamalıdır ki Kur'an bir öğüt ve uyarı kitabıdır bilim ve teknoloji kitabı değildir.

4. Tefsir ve tercüme karşısındaki en önemli problem, hiç şüphesiz anlama meselesidir. Hatta diyebiliriz ki, insanın anlayış ve kavrayış zaafı, fikrî ve mezhebî taassupları tercüme, tevil ve tefsir karşısına, metinden kaynaklanan problemlerden daha çok problem çıkarmaktadır. Kur'an'ı anlama ve anlatma demek olan tercüme yolunda sağlıklı ve selim fıtratlarla, akıllara, duygulara ve zevklere sahip olanların yanında art niyetliler, hastalıklı ruhlara ve taassup sahipleri hep olagelmıştır. Bu nedendir ki tefsir, tarihi boyunca çok sayıda çarpık ve tutarsız anlama ve yorumlama problemlerine sahne olmuştur⁴⁰.

Dolayısıyla muradı ilahiyi doğru yansıtma adına tercüme, her türlü önyargılardan, mezhebî, siyasî, etnik endişelerden, takıntı ve zaafılardan uzak olarak ve de samimi bir şekilde yaklaşılmalıdır. 'Kitabına uydurmak' maksadıyla değil de 'kitaba uymak' düşünce-

³⁸ Gürbüz, Tercüme Problemleri ve Mealler, s. 185-188.

³⁹ Durmuş, Kur'an'ın Türkçe Tercüme, s. 184.

⁴⁰ Gürbüz, Tercüme Problemleri ve Mealler, s. 36.

siyle hareket edilmeli, kişisel düşünceleri Kur'an'a destekletirmeye ve ona doğrulamaya çalışılmamalıdır. Öznel olanı onaylatmak yerine, mümkün merteye nesnel anlam aranmalıdır. Aksi takdirde Kur'an'ın muhataplarına iletmek istediği temel mesaj ve öğretiler perdelenir ve anlam öznelleşir⁴¹.

5. Kur'an'ın bütün mesajları evrensel ve tarih üstüdür. Ancak bu evrensel ve tarih üstü mesajlarını -bütün dini metinler gibi- kimi zaman bölgesel olaylar ve örnekler üzerinden ve yerel kalıplarda sunar. Böylece Kur'an, ilk muhataplarına "kızım sana söylüyorum" sonraki muhataplarına ise "gelinim sen işit" demektedir. Mütercim bu inceliği fark ederek, mesajı lafza, içeriği kalıba, evrensel olanı bölgesel olana, nassı olguya kurban etmemeye özen göstermeli, sadece ilk dönemlerde yaşanmış ve bitmiş kimi örnekleri tarih üstü mesajlar olarak algılama ve sunma yanlısına düşmemelidir⁴².

6. Kur'an'ın gerçekte sözlü bir metin olduğu unutulmamalıdır. Sözlü bir metni başarılı kılan ölçülerle yazılı bir metni başarılı kılan ölçüler birbirinden farklıdır. Dinlendiğinde son derece anlaşılır ve büyüleyici bulunan bir metin, yazıya geçirildiğinde sıkıcı ve kapalı bulunabilir. Binaenaleyh Kur'an'ın bu vasfı göz önünde tutularak, metin, önce konuşma dilinden yazı diline çevrilmeli, ancak daha sonra Arapçadan başka bir dile çevirmeye teşebbüs edilmelidir. Metindeki tekrarlar, kopukluklar, boşluklar, hatta çelişki gibi görünen bazı hususlar, siyga değişimleri, hitaplar, vurgular, ünlemler, sorular, aktarımlar, takdim-tehirler, ihtisar ve hazifler, kısaca konuşma diline mahsus özellikler ve bu özelliklerin metin anlamını tayindeki rolleri önce tespit edilmeli, yazı dilinin tüm imkânları (mesela: imla işaretleri, parantez içi ilaveler) özenle kullanıldıktan sonra, metin, yazılı metin okurunun beklentileri ve alışkanlıkları dikkate alınarak çevrilmelidir. Nitekim Tefsir tarihi incelendiğinde, bu inceliklere, bidayetinden beri dikkat edildiği ve müfessirlerin sure ve ayetleri tefsir ederken bu sorunları halletmeye çalıştıkları açıkça görülür. Sözelimi sure ve ayetlerin Mekkî ya da Medenî olmaları, hangi olay üzerine, hangi tarihte ve ne sebeple nazil oldukları, ayetin kimleri (Yahudiler, Hıristiyanlar, müşrikler, münafıklar ya da Müslümanlar) veya kimi muhatap aldığı gibi meseleler, müfessirler tarafından önemsenmiş, konuşma dilinin yol açtığı ihtisar, hazf, takdim-tehir gibi sorunlar, tefsir kitaplarında elden geldiğince giderilmeye çalışılmıştır⁴³.

⁴¹ Durmuş, Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri, s. 183.

⁴² Öztürk, Mustafa, Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, Ank., 2008.

⁴³ Cündioğlu, "Türkçe Kur'an Çevirileri ve Yöntem Sorunu", II. Kur'an Sempozyumu, Ank., 1996, s. 215-216.

O halde Kur'an'ı sağlıklı bir şekilde anlamının ilk adımı, onun nasıl bir metin olduğunu doğru tespit etmek, vahyin nazil olduğu tarihsel süreci ve ilk hitap çevresini iyi bilmektir.

7. Kur'an bir bütünlük içinde tercüme edilmelidir. Zira Kur'an'ın kendi kendini tefsir eden bir özelliği vardır. Onun bir kısmını anlamak diğer kısımlarını anlamaya bağlıdır. Bir ayette verilen anlam başka bir ayete ters düşmemeli, çelişkili bir kitap izlenimi asla verilmemelidir. Bunun için de genel özelin ve asli olan tâli olan önüne koyularak anlaşılmaya çalışılmalıdır⁴⁴.

8. Kur'an-ı Kerim, Samî dil ailesine mensup olan bir dilde (Arapça) nazil olmuş ve mesajı bu dilin imkânlarıyla ifade edilmiştir. Bu bakımdan Kur'an ayetlerinin anlamını belirlemede, bilhassa o dönemde konuşulan dilin ve kendine özgü hususiyetlerin, onu ortaya çıkaran sosyal çevrenin ve kültürün bihakkin bilinmesi, kaçınılmaz bir zorunluluk halini almaktadır. Çok erken dönemlerde bu ihtiyacın farkına varan ve önemini kavrayan Müslümanlar, tarih boyunca Arap dili, üslubu ve incelikleri üzerine kıymetli eserler vermişler ve bu dilin öğrenilmesi için gayret göstermişlerdir. Nitekim Arapça, bu nedenle en işlenmiş, en gelişmiş dillerden biri olarak kabul edilmektedir⁴⁵.

9. Her iki dilin söz varlığı, dilbilgisi ve incelikleri, işleyiş düzenleri iyi bilinmelidir. Kur'an dilinin sözcük hazinesi, nazil olduğu dönemdeki ilk muhataplarınca bilinen anlamlarıyla tespit edilmelidir. Kur'an kelimelerinin manaya delaletlerinin tarih içinde sosyal, siyasi, iktisadî, kültürel vb. nedenlerle gösterdiği anlam daralması, genişlemesi, kayması ve kaybolması, terimleşmesi gibi değişiklikler, kronolojik olarak belirlenmeye çalışılmalıdır. Yani Kur'an kelimelerinin kiraati (ses bilgisi/fonetik), iştikakı (köken bilgisi/etimoloji), sarfı (yapı bilgisi/morfoloji) gibi dilbilgisini (linguistik) ilgilendiren konular üzerinde bir çalışma yapıldıktan sonra anlambilimsel (semantik) tahlili elden geldiğince, mevcut imkânlar aşılmaya çalışılarak yapılmalıdır. Kelimelerin doğru anlamları iyi tespit edilemezse cümle ve terkipler anlaşılabilir. Dolayısıyla okunan metinde doğru anlaşılabilir olmaz. Aslında semantik analizler sadece kavramlarla değil, kontektlerde ve stilistik anlatımlarda da görülen bir olaydır.

Dil ve kültürün zaman içindeki değişimi dikkate alınarak kelime ve terimlerin Kur'an'ın indiği dönemdeki anlamları bu yöntemle tespit edildikten sonra Kur'an'da kullanıldığı mana ve manalar, yan anlamlar, metin içi ve metin dışı bağlam yardımıyla belirlenmeye çalışılmalı, varsa yan anlam ve anlam değişiklikleri ortaya konmalı-

⁴⁴ Durmuş, Kur'an'ın Türkçe Tercüme, s. 185.

⁴⁵ Cündioğlu, Kur'an Çevirileri Dünyası, s. 18-25, 32.

dır. Sonradan kazandığı anlamlara göre değil ilk kullanıldıkları anlamlara göre tercüme edilmelidir. Kur'an kelimeleri, Kur'an düşünce sistemi içerisinde, kelimenin kökünden gelmeyen ancak içinde bulunduğu münasebet sisteminden doğan izafî manalar kazanmaktadır. Nitekim bu manalar kimi zaman içerisinde uğradıkları mana değişiklikleri bilinmeden isabetli bir tercüme ve yorum yapmak mümkün değildir⁴⁶.

Kur'an'ı anlamada dilin bu hususiyetinin önemini anlayan dilbilimciler, ondaki sözcük ve deyimlerin o dönemdeki anlamlarını tayin için ciddi gayretler göstermişlerdir. Nitekim tefsir eserleri de dâhil hemen hemen bütün yazılı kaynaklar, bu büyük gayretlere tanıklık edecek durumdadır. İlmü'l-luga, Fıkhu'l-luga, İlmü'l-Belâgat (Beyan-Maâni, Bedi), Usûlu'l-Fıkıh ve İlmü't-Tefsir gibi birçok ilim dalının yanı sıra Müfredâtu'l-Kur'an, Müşkulu'l-Kur'an, Mütешâbihu'l-Kur'an gibi Ulûmu'l-Kur'an'ın birçok şubesi, esasen Kur'an ayetlerinin doğru bir biçimde anlaşılabilmesine yardımcı olmak üzere tedvin edilmiş ve Kur'an'da geçen kelimelerin ve terkiplerin gerek dilbilim gerekse söz sanatları açısından tahlil edilmesine yardımcı ilim dalları olarak kendi dönemlerinde önemli bir ihtiyacı karşılamışlardır. Ancak bütün bunlara rağmen bu gayretlerin 'sistematik bir bütünlük' oluşturduklarını, dolayısıyla bugün için yeterli olduklarını söyleyebilmek pek mümkün değildir⁴⁷.

10. Kur'an kelimeleri üzerinde durulduktan sonra Kur'an'ın anlatım biçimi (stil/الأسلوب), belâgati (retorik/البلاغة), nahvi (sözdizimi/sentaks), irabı (çözümleme/analiz) gibi konular üzerinde de derin incelemeler yapılmalıdır. Kur'an'ın diğer Arapça metinler arasında kendine özgü özellikleri tespit edilmeli hatta ifadelerindeki sanatlar, tek tek, konu konu incelenmeli ve böylece Kur'an'ın tüm güzellikleri ve meziyetleri fark edilmelidir⁴⁸. Suyûti bu konuda Zemahşeri'den naklen şunları söylemektedir: "Allah'ın kitabını ve mu'ciz kelimelerini tefsir (ve tercüme) edenler, nazmındaki güzelliği, belagatindeki mükemmelliği korumaya son derece özen göstermelidirler..."⁴⁹.

11. Kelimeler, gerçek anlamlarını cümle içerisinde kazandıkları için, Kur'an metni cümlelere ayrılmalıdır. 'Ayet durakları' şeklinde

⁴⁶ Hülî, Emin, Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod (trc. Mevlüt Güngör), İst., 1995, s. 84-87; Yakıt, İsmail, Kur'an'ı Anlamak, İst., 2003, s. 17-22; Cündioğlu, Düccane, "Bir Kur'ân Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", III. Kur'an Haftası Kur'ân Sempozyumu, Ank., 1998, s. 160-161.

⁴⁷ Cündioğlu, Kur'an'ın Çevirileri Dünyası, s. 61.

⁴⁸ Hülî, Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod, s. 89-90; Cündioğlu, Kur'anın Çevirileri Dünyası, s. 45.

⁴⁹ Suyûti, Abdurrahman b. Ebubekir, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an (çev: Komisyon), İst., 1987, II, 462.

adlandırılan Kur'an fasılları gramatik anlamda birer cümle değildirler. Kur'an çevirilerinde, ayet-i kerimelerin fasıllara göre çevrilmesi ve her ayetin numaralandırılması, anlamı bozan önemli alışkanlıklardandır. Çünkü mana, ayet fasıllarına ve numaralarına göre belirlenmez. O halde cümleler hatta paragraflar, ayet fasıllarına göre tefrik edilmemeli, mana bu tefrik sebebiyle parçalanmamalıdır. Nitekim Kur'an'daki cümle yapılarında ayırımın caiz olmadığı yerler de vardır. Sözelimi, müstesna-müstesna minh, sebep-müsebbep, fiil ve müteallakatı gibi aralarında sıkı münasebetlerin olduğu birçok durumda cümle bölünemez. Aksi halde yanlış anlamalar ortaya çıkar⁵⁰. Bu durumda, bütünü anlamını yansıtırlken ayetlerin tek tek anlamlarının da anlaşılabilir olmasına dikkat edilmelidir.

12. Tercümede amaç, kaynak metni başka dile işlevsel olarak yani okurun anlamasını sağlayacak, özgün dilde uyandırdığı etkiyi uyandıracak şekilde çevirmek olmalıdır. Zira yabancı dilde ifade edilen bir kavramı, bir cümleyi doğru anlamak yeterli değildir. Doğru anlaşıldığı düşünülen mana, aynı zamanda doğru ve aslına uygun bir biçimde kelimelerin temsil ettiği dünya da bir şekilde aktarılacak amaç dilde ifade edilebilmelidir. Çünkü tercümede anlatmak en az anlamak kadar önemlidir⁵¹. Bu ise çok az uzmanın yeterli bir biçimde gerçekleştireceği zor bir görevdir. Çünkü bu görevi bihakkın gerçekleştirebilmek için öncelikle, kaynak metni çok iyi anlamak, sonra da bu metni, okurun anlayabileceği şekilde amaç dile aktarmak gerekmektedir. Bu iş çevirmene çeviri sürecinde özgürlük tanıdığı ve çeviri metnine ağırlık verdiği ölçüde sorumluluk da yükleyen bir görevdir⁵².

13. Her dilin kendine has bir ifade tarzı ve rengi, kendine has deyimleri ve kendine has bir atmosferi vardır. Tercüme yaparken bunları iyi hesaplamak ve mümkün olduğunca her dilin kendi deyimlerini kullanabilmek, yapılan bir çevirinin doğru, edebî ve bilimsel olmasına önemli ve büyük katkıda bulunacaktır⁵³. Nitekim Kur'an tercümelerindeki anlatım bozuklukları, düşüklükleri ve yanlışlıklarının önemli nedenlerinden biri de, doğru anlaşılma olsa bile, ondaki Arapça deyimlere amaç dilde (Türkçe) uygun karşılıklar bulamamaktır⁵⁴. Tercümelerde en büyük başarı, metindeki çeviri kokusunu hissettirmemektir. Bunu sağlayabilmenin en önemli şartlarından biri de, tercümesi yapılan metnin dilinde kullanılan deyimle-

⁵⁰ Cündioğlu, Kur'an'ın Çevirileri Dünyası, s. 28-29.

⁵¹ Cündioğlu, Kur'ân Çevirilerinin Dünyası, s. 47.

⁵² Akdemir, "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", Cilt: 5, Sayı: 1, s. 147.

⁵³ İşicik, "Kur'an-ı Kerim'in Tercüme Edilmesi ", Cilt: 14, Sayı 1, s. 3.

⁵⁴ Cündioğlu, Kur'an Çevirilerinin Dünyası, s. 47.

ri, sırf çeviri tarzıyla tercüme etmeyip, karşı dildeki o deyimlere tekabül eden tabirleri bulup kullanmaktır⁵⁵.

14. Tercüme, anladığını anlaşılır bir dille anlatabilmek demektir. Dolayısıyla akıcı ve anlaşılır bir dilde olmalıdır. Bunun için de muhatapların (entelektüel, halk, gençler, çocuklar vb.) dilsel, kültürel seviyeleri ve bu alandaki beklentileri dikkate alınarak yapılmaya çalışılmalıdır. Mütercim, her şeyden önce kimleri muhatap aldığını belirlemelidir sonrada elindeki metne en uygun yöntemi ve ilkeleri kararlaştırma yoluna gitmelidir. Çünkü çoğu zaman çeviri ilke ve çeşitlerini okur kitlesinin seviyesi, istek ve beklentileri belirlemektedir. Kur'an çevirileri, tefsir ve mealleri insanlara hizmet için vardır. Amaç genelde budur. İnsanların Kur'an tercümelerinden beklentisi çoğu zaman hayatlarına yön verecek, mutluluk yollarını gösterecek bilgidir⁵⁶. Bu durumda sanatsal değeri çok yüksek bir eser ortaya koymaya çalışıp çok az bir kesime hitap etme yerine, okunabilir, anlaşılabilir ve zevk alınabilir bir özellik de katarak hitap alanı oldukça geniş bir tercüme yapılmalıdır⁵⁷. Eğer seviyesi icabı okurun tercümeden beklentisi, doğru yolu gösteren bilgiler yanında Yüce Yaratıcının neyi nasıl aksettirdiğini bilmek, Kur'an'ın üslup güzelliğini, edebî ve sanatsal inceliklerini de tatmak ise tercümenin, şiir çevirisi gibi asıldaki estetiği, güzelliği ve eşsizliği yansıtmaya yönelik yapılması gerekir. Bu, zor olsa da imkânsız değildir⁵⁸. Nitekim dilimizde, sınırlı sayıda ayet ve surelere yönelik de olsa şiirsel bir üslupla yapılmış başarılı tercüme örnekleri vardır. Dolayısıyla farklı kültür, dil, eğitim, anlayış seviyelerindeki genel ve özel okur grupları için bir birinden apayrı nitelikte çevirilerinin yapılması yoluna gidilmelidir. Nitekim Kur'an'ın son derece etkileyici üslubunun yanında son derece eşsiz bir dil kullanmasının en önemli nedeni, ilk muhataplarının kültürel, dilsel ve edebî seviyelerini dikkate almasıdır diyebiliriz.

15. Tercümede mana ve maksadın aktarılması, tek tek kelime ve cümlelerin aktarılmasından daha önemlidir. Doğru tercüme, metnin geneline ait olan mesajı da göz önünde bulundurarak cümlelerin mana ve maksatlarını, üsluba dikkat ederek aktarmak demektir. Mana ve maksat, belki bir dereceye kadar çevrilebilir fakat tercümenin tercüme olduğunun hissedilmemesi, tercüme kokmaması için üslubun da aktarılabilmesi, garip tabirlerin bulunmaması gerekir. Yani Kur'an'ın üslubu ve incelikleri çok iyi bilinmekle kalmamalı, ana mesajı ve gönderiliş gayesi göz önünde bulunduru-

⁵⁵ Işıcık, "Kur'an-ı Kerim'in Tercüme Edilmesi ", Cilt: 14, Sayı 1, s. 3.

⁵⁶ Gürbüz, Tercüme Problemleri ve Mealler, s. 102.

⁵⁷ Zerkâni, Menâhil, II, 123; Akdemir, Kur'an Tercümeleleri, s. 132-137.

⁵⁸ Gürbüz, Tercüme Problemleri ve Mealler, s. 102.

arak tercüme de yansıtılmalıdır. Zaten zengin bir dil olan Arapça, ilahî bir kalıba dökülünce Arap dilinin en belîğ eseri olan Kur'an vücuda gelmiştir. Üslûp, mana ve muhteva olarak olağanüstü bir anlatıma sahip olan bu eser, devrin en kudretli şairlerini ve edebiyatçıları önünde eğdirmiştir. Böylesine şaheser olan bir Kitabı tercüme kalkışan kimsenin Arap dilinin ve onun tüm inceliklerine vakıf olması gerekmektedir. Bununla da kalmamalı, hedef dilin inceliklerini ve anlatım üslûplarını da aynı derecede iyi bilerek bunları yansıtabilmelidir. Birini diğerine kurban etmemelidir⁵⁹.

Arapça Sami diller ailesinden olması hasebiyle bükümlü ve yüklem merkezli bir dildir. Çeviri yapılan dil bu anlamda bir farklılık arz ediyorsa diller arasında müteakabiliyet sorunundan dolayı birtakım anlam kaymalarının, vurgu düşüklüklerinin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Kur'an üslûbu, tam anlamıyla ne nesir ne de nazımdır. Bu bakımdan nesre yakın cümleler bulmak mümkün olduğu gibi, nazma yakın (şîrsel) cümleler de bulmak mümkündür. Binaenaleyh, çevirilerde Kur'an-ı Kerim'in bu hususiyeti dikkate alınmalı ve her pasaj, söz diziminin anlama etkisi göz önünde tutularak çevrilmelidir: Yani sadece cümledeki unsurların (kelimelerin) anlamını değil, mümkün merteye cümlenin yapısını, daha doğru bir deyişle, bu yapının anlamın oluşmasındaki katkısını da karşı dile aktarmak hedeflenmelidir.

16. Bugün artık çeviri olayının, sadece Dilbilim, gramer, retorik, üslupla sınırlı olmayıp bunun çok ötesinde bir gerçeklik olduğu kesinlik kazanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla çevirmen, sadece Dilbilimin kurallarını uygulamakla yetinmemeli; başarılı bir çeviri ortaya koyabilmek için, diğer alanlarla örneğin Psiko-linguistik, sosyo-linguistik, iletişim, beyin psikolojisi, felsefi-eleştirel hermenötik gibi alanlarla da ilgilenmesi gerekir⁶⁰.

17. Arapça, birçok dile etki etmiş ve sözcük, terim transfer etmiştir. Bu kelimeler çoğunlukla Kur'an'daki anlamıyla değil, daha sonra kazandığı ve köklü farklılıklar hatta ayrılıklar arz eden anlamlarla kullanılmakta olduğu için, Kur'an çevirilerini okuyanların bu yaygın mananın kastedildiği zehabına kapılmaları büyük olasılıktır. Bu husus, tercüme yapılırken dikkate alınmalı ve olası yanlış anlamların önüne geçilmeye çalışılmalıdır.

18. Çeviri bir sanattır ve büyük ölçüde tecrübe ve yetenek ve pratik işidir. Çeviribilimle ilgilenmemiş, daha önceden hiç tercüme yapmamış bir kimse ne kadar dil bilirse bilsin, karşı dile yöntemli,

⁵⁹ Zerkânî, Menâhil, II, 123; Akdemir, Kur'an Tercüme, s. 132-133.

⁶⁰ Akdemir, "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", Cilt: 5, Sayı: 1, s.146.

kaliteli bir çeviri gerçekleştiremez. Çünkü çeviri sanatının kendine has incelikleri vardır. Dolayısıyla bu inceliklere ve birikime sahip olmayan birisinin elinden çıkan bir çevirinin "ilmî bir kıymeti" olmadığı gibi "edebî bir değeri" de bulunmaz⁶¹.

Bu bağlamda mevcut tercümelere yararlanılmalıdır. Zira en başarısız bir meal bile bazı ayetlerin tercümesinde son derece başarılı olabilir. Yetenekli bir mütercimın tercüme sırasında aklına gelmeyen bir ifadeyi, yakalayamadığı bir manayı, başarısız bir mealde bulmak mümkündür. Özellikle hedef dilde ifade edilmesi güç bazı tabirlerde böyle bir yola başvurmak yararlıdır. Kendisinin de bulduğu veya başka meallerde gördüğü güzel bir anlamı, sırf başkalarını tekrarlama endişesiyle görmezlikten gelmesi doğru bir davranış değildir. Amaç hedef dile en mükemmel bir tercüme kazandırmak olduğuna göre, bu konuda en küçük bir katkı bile takdire ve teşekkürle layıktır. Kur'an'ın tercümesi çok ciddi bir iş ve çok ciddi sonuçlar doğurduğundan mütercimlerin elçi (resul) ciddiyetiyle hareket edip en küçük bir hatanın, mesajı tahrif etme tehlikesini taşıdığına bilincinde olmaları gerekir⁶².

19. Çeviri, devamlı gelişmekte olan, yeni yeni kuramlarla gündeme gelen, dinamik yapıya sahip bir bilimdir. Kur'an çevirmeninin bu bilim dalında meydana gelen olumlu gelişmeleri takip etmesi ve bunları okuyucusundan esirgememesi icap eder.

20. Modern dilbilim ortaya koyduğu gerçeklerden birisi de, dilin toplumsal ve tarihsel bir olgu olduğudur. Dilin durağan ve statik bir yapı olmadığı, aksine toplumsal ve kültürel gelişmelere paralel olarak değiştiği ve yenilendiği ifade edilmektedir. Dildeki bu dinamik özellik, sadece kelime hazinesinde değil aynı şekilde kelimelerin anlam yapılarında, yani anlam daralması, anlam kayması ve anlam değişimlerinde de kendini göstermemektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak Kur'an çevirileri belirli dönemlerde yenilenmelidir.

21. Kur'an'ın genelinde, bir metni başka bir dilde aynıyla üretme iddiası taşıyan harfî tercümenin geçerli bir tercüme şekli olmadığına konunun uzmanlarının görüş birliği vardır⁶³. Zehebî bu konuda şunları söylemektedir: "Harfî tercümede çeviri ya misli misline, ya da misli dışında yapılabilir. Misli misline tercüme, Kur'an'ın cümle dizinlerini, üslûbunu, edebî sanat ve hükümlerini tüm özellik ve güzellikleriyle hiçbir anlam ve estetik kaybına uğratmadan aynen aktarmaktır. Bu ise Kur'an için mümkün değildir.

⁶¹ Cündioğlu, Kur'an'ın Çevirileri Dünyası, s. 33-43, 154-155.

⁶² Akdemir, Kur'an Tercümeleri, s. 133.

⁶³ Turgut, Tefsir Usûlü ve Kaynakları, s. 223; Eroğlu, Tarihte Tefsir Hareketleri ve Tefsir Anlayışları, s. 7.

Eğer Kur'an lafzî tercüme edilebilseydi Kur'an'ın belagat, caz ve i'cazından söz etmek abes olurdu halbuki Kur'an, lafız ve manasıyla beşerin bir benzerini asla getiremeyeceği özellikte mu'ciz bir kitaptır. Yapılacak harfî bir tercüme ile Kur'an'ın tüm bu özellik ve güzellikleri yok olup gidecektir. Zira böyle bir çeviri ile elde edilecek metinde ne insanı aciz bırakacak bir üslup olacak; ne de onun iniş amacındaki hidayet rehberi olma ve cümlelerinden pek çok hükümler çıkarma özelliği bulunacaktır. Mislinin dışında, insanın yetkinliği ve hedef dilin kapasitesi oranında metnin hedef dile aktarılması şeklinde yapılacak bir harfî tercüme ise Kur'an'ın dışındaki metinler için söz konusu olsa bile - çok cüzi bir kısmı hariç- Kur'an için söz konusu olamaz. Çünkü böyle bir çeviride Kur'an'ın nazım ve mana bakımından sahip olduğu eşsizliğini, üslup sınırlarını ve anlam inceliklerini yok etme söz konusudur. Kaldı ki böyle bir işlemi yapmak için bir zorunluluk da yoktur. Bu iki şekilde yapılacak çevirilerin, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamayacağı da ortadadır⁶⁴. Kur'an'ın harfî tercümesi, mütercim bu konuda çok mahir de olsa Kur'an'ı kendisi olmaktan çıkarır. Deyimsel ve mecazî ifadelerin harfî tercüme tekniği ile çevrilmesi bunun en çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır.

Harfî tercümenin gerçekleşebilmesi için tercümenin genel şartlarına ek olarak iki hususun daha gerçekleşmesi lazımdır. Bunlar, orijinal ve amaç dilin yapılarıyla ilgilidir.

a. Amaç dilin, kaynak dildeki sözcükleri birebir karşılayacak derecede kelime hazinesinin olması. Aksi halde harfî tercümeden söz etmek mümkün değildir.

b. Her iki dilin, zamirlerin gizli ve açık olması konularında, sözcükleri birbirine bağlayarak cümle oluşturan bağlaçlar ve cümle içindeki yerleri konusunda benzerliklerin olması. Bu benzerlik, harfî tercümenin temeli olan, "tercümenin özgün metne nazım, sentaks ve tertip yani cümle kuruluşunda yer alan sözcüklerin dizilişi, sözdizimi olarak benzemesi" ilkesinin bir gereğidir. Bütün bunlar aynı dil ailesinde bulunan dillerde bile olmayan ancak, akraba diller arasında veya lehçeler arasında bulunabilecek hususlardır ve bu dilleri öğrenmek ve tercüme etmek için belki de sözlük yeterli sayılacaktır⁶⁵.

Her iki şart ağır olmakla birlikte, ikincisi birincisinden daha ağır gözükmemektedir. Çünkü sözcük olarak karşı dilin tüm sözcüklerini tam olarak karşılayabilen, daha da ötesi zamirlere, bağlaçlara ve

⁶⁴ Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirün, I, 26-27.

⁶⁵ Zerkânî, Menâhil, II, 123; Aksan, Her Yönüyle Dil, I, 101; Akerson, Anlam-Çeviri-Karşılaştırma, s. 16.

yerlerine varıncaya kadar sözcük ve cümle kuruluşu, nazım ve ter-tip olarak büyük bir benzerlik arz eden iki dil bulabilmek mümkün değildir. Bu durum aynı dil ailesinden akraba dillerde hatta dil olma durumuna gelmiş kimi lehçeler arasında bile çok zor olduğu için bazı dilciler harfî tercümenin hiçbir şekilde mümkün olmadığını bazıları ise harfî tercümenin alanının çok dar olduğunu ifade etmişlerdir⁶⁶.

Eserlerini İngilizce ve Hinduca yazan Hintli şair R. Tagor'dan Mısır seyahati sırasında Hinduca eserlerini İngilizceye tercüme etmesi istendiğinde şöyle cevap vermiştir: "Hinduca yazdığım eserler, kendi fikirlerimi ihtiva etmiş olsalar bile, onları İngilizceye tercüme etmekte acizim. Zira bu tercümede İngiliz dili, Hinduca için elverişli değildir"⁶⁷. Bir yazarın kendi eserlerini, yine eser verecek derecede bildiği başka bir dile aktarma konusundaki bu tespiti tercümenin, bir düşünceyi iki ayrı dilde ifade etmekten daha güç ve bazı dillerin bazı dillere çevirisinin daha zor olduğunu ortaya koymakta ve bu bağlamda tercümede kaynak ve amaç dillerin yapılarının, aynı dil ailesinden veya akraba dillerden olup olmadığının önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki harfî tercüme ideal ve mükemmel bir tercüme şekli olmakla beraber, dillerin ayrı düşünce dünyalarını, farklı dünya görüşlerini ve değişik kültürleri yansıtmaları, özellikle de her dilde anlatım yollarının araç ve olanakların, gerçeği anlatma biçiminin, sözcük ve cümle yapısının farklılığı bunu imkânsız hale getirmektedir. Tercümeye konu olan kitap sanat değeri yüksek, mana ve üslup bakımından eşsiz, mu'ciz derecede mücez, kendine has ses örgüsü, musiki değeri olan Kur'an olunca mütercimın önünde mefhûmî tercümeden başka bir yol kalmamaktadır. Çünkü Kur'an'da sadece Arap dilinin gücü yoktur, Allah'ın Arap dilinden meydana getirdiği ve tüm Arap şairlerini acze düşüren bir mucize de vardır.

Hiç şüphesiz Kur'an şiir değildir. Ama bu şiirsel altyapıya hitap eder. Fıtraten bu donanıma sahip bir varlığa seslenir. Bir şiir atmosferinde doğmuş büyümüş, kemale ermiş kimselere seslenir. Çünkü en ilkel toplumlarda bile şiir ve musiki, o toplumun ekmek ve su gibi, hava gibi vazgeçemedikleri, onlarla yaşadıkları bir ihtiyaç, hatta bir iç kabiliyet olarak var olagelmişlerdir. Öyle ki her dilde şiirsel öğeler, mecazlar, istiareler, benzetmeler vardır. Şiir ilk insanla beraber var olduğu içindir ki edebi türlerin anası sayılmıştır. Kur'an'ın aslını okuyan bir mümin hem bu türden şiir üstü imgelerle, sanatlı söyleşilerle dolu ve hem de en basit hayat kıpırdanışları-

⁶⁶ Zerkâni, Menâhil, II, 123.

⁶⁷ Okıç, M. Tayyib, "Hadiste Tercüman", A.Ü.İ.F. Dergisi, XIV, Ank., 1967, s. 27.

na yön veren açıklayıcı, tanımlayıcı, helali ve haramı bildiren cümlelerle dolu bir metinle karşılaşır, kelimelerin çağrışımcı tesiri altına girerek daha geniş hayaller kurma imkânına kavuşur, şiiirden daha güzel bir üslupla yoğrulur ve bir ruh asaleti, zevk-i selim kazanır. Ondaki ahenk unsurları, kafiyeli kelimeler, asonanslar, konsonantlar, seciler, ses örtüsü, musiki, ses sanatları, telmihler, kelimelerin sahip olduğu geniş anlam ve çağrışım dünyaları, çeşitli bağdaştırmalar, kelimeler arasındaki tenasüp insanı bir dünyadan alır, başka bir dünyaya götürür, ruha lahuti lezzetler tattırır. Korku ve dehşet bulutları arasından ümit şimşekleri çaktırmış, cehennemden sonra cenneti, karanlıktan sonra ışığı, cezadan ve helaktan sonra sevabı ve kurtuluş müjdesini seslendirmiştir. İnsan, cennetteki nimetlerin hayaline sevk edilirken de kıyamet sahneleri anlatılırken de, kelimeler ve sesler ona göre seçilmiş ve o atmosfer adeta yaşatılmıştır. Böylece Kur'an, okurlarına bilgi sunarken, onların duygu, düşünce, his ve zevk dünyalarına da seslenerek gerçekten çok kalıcı, etkileyici ve yönlendirici ahlak dersleri vermiştir. Sahabe bu hazzı duydukları içindir ki cezbeye kapılır, gözlerinden yaşlar boşanarak onu okurlardı⁶⁸.

Bu nedenle mütercimim, zor olsa da Kur'an'ın aslının verdiği zevki tattırabilme adına, ondaki şiir üstü metinlerin çevirisi konusunda da bir altyapıya sahip olması ve Kur'an'ın bu türden şiir üstü öğelerini okuyucunun dil ve estetik seviyesini dikkate alarak aktarmaya elinden geldiği kadar özen göstermesi gerekir. Kur'an'dan mana devşirirken onun edebî tarafını; ruhlara aşk, heyecan, güzellik saçan, insanı eşsiz, lahuti bir musikiyle karşı karşıya bırakan, ruhun ve kalbin güzellik, rikkat ve dikkat cephesini süsleyen ve o cepheye hitap eden nazmını; anlam ve ses değerlerini; ses-hayal ve mana-güzellik bütünlüğünü; şiir üstü estetik unsurlarını, tenzihi güzelliklerini, imge ve sembollerini; duygu ve çağrışım gücünü; alışılmamış, ilginç, sanatsal bağdaştırmalarını; çarpıcı, etkileyici benzetmelerini, mecaz, kinaye, istiare, telmih vb. sanat güzelliklerini tattırmayı da hedeflemelidir. Çünkü Kur'an'dan yalnızca anlaşılmanı aktarmanın önemi kadar anlatılmak istenenin nasıl anlatılmış olduğunu da aktarmak da önemlidir⁶⁹. Dolayısıyla Kur'an mütercimi, onun sanatlı ifadelerini yalın olarak değil mümkün olduğunca sanatlı bir tarzda hatta aynı sanatla karşılamaya çalışmalıdır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise olası anlam ve estetik kaybını önlemek için sanatlı anlama geçişteki bağlantılar, dipnotta veya kısa olmak ve akıcılığı bozmamak kaydıyla parantez arası ifadelerle belirtilmeye çalışılmalıdır. Ancak amaç dilin (Türkçenin) gra-

⁶⁸ Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa, el-İ'tisâm, Betrut, ty., I, 276.

⁶⁹ Gürbüz, Tercüme Problemleri ve Mealler, s. 228-275.

mer ve anlatım özelliklerinin gereği olarak ortaya çıkan eklemeler parantez dışında tutulmalıdır.

Mütercimın önündeki en zor konulardan birisi de deyimlerdir. Deyimler, toplumların uzun yıllar sonrasında ulaştıkları en doğru, en gerçekçi, engin tecrübelerle dayanan, olağanüstü anlam derinlikleri olan hikmet hazineleri ve ortak kültürün ve genel dilin ürünü olmuşlardır⁷⁰. Anlambilimi açısından tek bir sözcük niteliği taşıyan deyimler, kapalı anlamlı sözcükler içinde değerlendirilen birimlerdir⁷¹. Bunun anlamı ise deyim anlamının, deyimi oluşturan sözcüklerden yola çıkarak erişilemez bir nitelik taşımasıdır⁷² ki bu özellik, deyimleri diğer yapılardan ayıran temel bir özelliktir. Deyimsel yapılar aynı zamanda etkili ve çekici bir anlatım kılığı taşıyan, mecazlı, kinayeli, imalı anlatım yapıları, anlam aktarımının kaçınılmaz olduğu sanatlı anlatım biçimleridir⁷³. Nitekim klasik dilcilerin ifadelelerinde ise "kısa, özlü, veziz, az sözle çok anlam ifade eden ..." ⁷⁴ şeklinde yer almaktadır. Deyimlerin böylesine kısa ve özlü yapılar olmasının nedeni ise deyimlerde genellikle sembollerin, haziflerin, kısaltmaların, ima ve işaretlerin hâkim olmasıdır⁷⁵. Bu özel anlatım, bazı deyimlerde uzun bir hikâyenin ve yaşanmış bir olayın birkaç

⁷⁰ Gatâmiş, Abdulmecid, el-Emsâlu'l-Arabiyye, Dirâsetun Târihiyye Tahliliyye, Dimeşk, 1988, s. 249-250; Kâsimî, Ali, et-Teâbiru'l-Istilâhiyye ve's-Siyâkiyye ve Mu'cemun Arabiyyun Lehâ, yy., ty., s. 32; Dağpınar, Aydın, Tıpkı ve Benzer Atasözleri ve Deyimleri, Ank., 1988, s. 44-46; Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimler Sözlüğü, s. 200.

⁷¹ Subaşı, Leyla, Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sos. Bil. Enst., Ank., 1998, s. 12-13; Komisyon (Mahmud İsmail Sini, Muhtar et-Tâhir Hüseyin, Seyyid Avâd el-Kerim ed-Devş), el-Mu'cemu's-Siyâki li't-Ta'birâti'l-Istilâhiyye, Beyrut, 1996, Mukaddime; Ebû Sa'd, Ahmed, Mu'cemu't-Terâkib ve'l-İbârâti'l-Istilâhiyyeti'l-Arabiyye el-Kadîmetu minhâ ve'l-Müvelled, Beyrut 1987, s. 11 Kâsimî, Ali, et-Teâbiru'l-Istilâhiyye ve's-Siyâkiyye, s. 28.

⁷² Komisyon, el-Mu'cemu'l-Arabî el-Esâsi, Larus, yy., ty., s. 817; Komisyon, el-Mu'cemu's-Siyâki, Mukaddime; Ebû Sa'd, Mu'cemu't-Terâkib ve'l-İbârâti'l-Istilâhiyyeti'l-Arabiyye s. 5; Kâsimî, et-Teâbiru'l-Istilâhiyye ve's-Siyâkiyye, s. 28.

⁷³ Ebû Sa'd, Mu'cemu't-Terâkib ve'l-İbârâti'l-Istilâhiyyeti'l-Arabiyye, s. 5-6; İmil Bedî' Yakub, Mevsuatu Emsâli'l-Arab, Beyrut, 1995, I, 54; Komisyon, el-Mu'cemu's-Siyâki, Mukaddime.

⁷⁴ Ebû Ubeyd, el-Kâsim b. Sellâm, Kitâbu'l-Emsâl (thk. Abdulmecid Gatâmiş), Dimeşk, 1980, Mukaddime; Askerî, Ebu Hilal, Kitâbu Cemheretü'l-Emsâl (thk. Abdulmecid Gatâmiş), Beyrut, 1988, I, 4-5; Meydâni, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim en-Nisâbüri, Mecmeu'l-Emsâl (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulmecid), Beyrut, ty., I, 6; Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kâsim Mahmûd b. Ömer, el-Müstaksâ fi Emsâli'l-Arab, Beyrut, 1996, Mukaddime; Galgaşendi, Ahmed b. Ali, Subhu'l-A'sâ fi Sinaâ'ti'l-İnşâ (şerh. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Lübnan, 1987, I, 295; Gatâmiş, el-Emsâlu'l-Arabiyye, s. 256-257; İmil Bedî', Mevsuatu Emsâli'l-Arab, I, 49, 50.

⁷⁵ Galgaşendi, Subhu'l-A'sâ, I, 295; Gatâmiş, el-Emsâlu'l-Arabiyye, s. 257.

kelimeyle şifreli anlatımı şeklinde zirveye ulaşmakta⁷⁶ ve dili konuşanlar arasında oldukça özel iletişimler kurmaktadır⁷⁷. Bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları veren deyimler, dilden dile büyük farklılıklar gösterirler⁷⁸.

Kur'an'ın anlaşılmasında çok büyük katkıları olan deyimler, Kur'an tercümelerinde en çok hata edilen hususların başında gelmektedir. Bu başarısızlığın birinci nedeni, mütercimın, Arapçanın söz sanatlarına yeterince vakıf olmamasıdır. İkincisi, deyimler başka bir dile aktarılırken genelde metne sadık kalmak amacıyla literal olarak çevrilmesi, üçüncüsü ise, mütercimın kendi anadilini (Türkçeyi) iyi bilmemesi ve kullanamamasıdır. Bu durum, ayetin ne dediğini anlatmaktan çok, ifadeyi anlamsız kelime yığını haline getirmektedir. Hiç unutmamak gerekir ki, her dilin kendine has bir ifade biçimi, deyimleri, rengi ve dokusu vardır. Tercüme yaparken bunları iyi hesaplamak ve her dilin kendi deyimlerini kullanabilmek, yapılan bir tercümenin doğru, edebi ve bilimsel olmasına büyük katkı sağlar⁷⁹. Bundan dolayıdır ki Kur'an tercümelerindeki ifade bozukluklarının en önemli nedenlerinden biri de, doğru anlaşılmiş olsa bile, kaynak dildeki (Arapça) deyimlere amaç dilde (Türkçe) uygun karşılıklar bulamamaktır⁸⁰. Oysa her dilin deyimlerinin kendine özgü yanları, nitelikleri bulunmakla birlikte diller arasında deyimler açısından benzerlikler, yakınlıklar hatta eşlikler vardır⁸¹.

Hülasa deyimlerin kültür bağımlı, sembol ağırlıklı, veciz, kapalı, sanatlı anlatımlar olması ve birçoğunun da bir hikâyeye dayanması ve dili konuşanlar arasında oldukça özel iletişimler kurması, onun tercümesini çok zor ve problemlı bir hale getirmiştir. Bu problemi en aza indiren yöntem ise hiç şüphesiz deyimle deyimle karşılamaktır: Deyimler açısından diller arasında var olan eşliklerin ortaya çıkardığı sınırlı sayıdaki tıpkı deyimlerin, harfî tercümeyle yine deyim olan karşılıkları verilmelidir. Aralarında benzerlik ve yakınlık bulunanlar, uygun eşanlamlı ve eşdeğer deyimlerle karşılanmalı ve diğer sanatlı ifadelerde olduğu gibi olası anlam ve estetik kaybını önlemek, kaynak dilin kültürünü ve üslubunu da yansıtmak için deyimsel anlama geçişteki bağlantılar, varsa deyimın hikâyesi dipnotta bir şekilde verilmelidir. Amaç dilde (Türkçede) deyim karşılığı olmayan deyimlerin tercümesinde takip edilmesi gereken yol ise hiç şüphesiz ideomatik yani mefhûmî tercümedir. Nitekim bu

⁷⁶ Gatâmiş, el-Emsâlu'l-Arabiyye, s. 258.

⁷⁷ Göktürk, Çeviri: Dillerin Dili, s. 55.

⁷⁸ Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil, Ank., 1998, III, 36.

⁷⁹ Işıcık, "Kur'an-ı Kerim'in Tercüme Edilmesi ", Cilt: 14, Sayı 1, s. 2.

⁸⁰ Cündioğlu, Kur'an Çevirilerinin Dünyası, s. 47.

⁸¹ Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil, Ank., 1998, III, 36.

adı da kelime kelime (motamo) anlam verilmemesi esasına dayanan ideom(deyim)dan almıştır⁸². Bu türden deyimlerde de diğer sanatlı ifadelerdeki gerekçelerle bağlantılar ve varsa hikâyesi verilmelidir.

SONUÇ

Kur'an'ın bütün bir insanlığa hitap etmesi yanında dilinin Arapça olması, inananları onu Arapça bilmeyenlere aktarma gibi bir sorumlulukla karşı karşıya bırakmıştır. Bu da hemen hemen her dilde Kur'an tercümeleri hareketinin doğmasına sebep olmuş ve Kur'an birçok dile tercüme edilmiştir. Ülkemizde de bu bağlamda pek çok Kur'an tercümesi ortaya çıkmıştır. Yapılan her çalışmanın bir öncekine göre birçok bakımdan daha iyi olduğunu, açık ve anlaşılır bir Kur'an çevirisi konusunda önemli bir mesafe kaydettiğimizi söyleyebiliriz. Karşımızda dil ve üslup mucizesi olan ve bu özelliğini hem kendisinin vahiy olduğunu ispat etmek hem de muhataplarını derinden etkilemek için kullanan hidayet rehberi bir metin bulunmaktadır. Bu özelliğin tercümelere aynen yansıtılması imkânsız olsa da benzer bir özelliği yansıtma ve Kur'an'a yaraşır bir çeviri için daha çok yolumuzun olduğu muhakkaktır. Bu konuda yapılacak her çalışma takdire şayan ve kutsaldır.

82 Savory, Tercüme Sanatı, s. 58; Uzun, Tercüme Sanatı, s. 29.